

УДК 343.61 004]–053.5

КІБЕРНАСИЛЬСТВО (КІБЕРБУЛІНГ) СЕРЕД УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ірина ЛУБЕНЕЦЬ,

науковий співробітник лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України

SUMMARY

This article deals with study cyberbullying phenomenon among pupils as a form of conflict, systematic aggressive behavior that performed using modern information and telecommunications equipment. The author proposes criminological definition of cyberbullying determines types of such behavior, analyzes factors of such actions of teenagers. Identifies cyberbullying differences from other types of school violence, that making it even safer. Emphasizes, that safety in schools requires, that any cyberbullying's case should not be left without attention.

Key words: violence, bullying, cyber violence, cyberbullying, information and telecommunications equipment, general education school.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається явище кібернасильства (кібербулінгу) серед школярів як форма конфліктної, агресивної поведінки систематичного характеру, що здійснюється за допомогою сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобів. Пропонується кримінологічне визначення поняття кібербулінгу, аналізуються фактори, що сприяють учиненню таких дій підлітками. Перелічено типи поведінки, характерні для цього явища. Указуються відмінності кібербулінгу від інших видів шкільного насильства, які роблять його ще небезпечнішим. Наголошується, що для забезпечення безпеки підлітків необхідно, щоб жоден випадок кібербулінгу не залишився поза увагою.

Ключові слова: насильство, булінг, кібернасильство, кібербулінг, інформаційно-комунікаційні засоби, загальноосвітній навчальний заклад.

Постановка проблеми. Різноманітні засоби комунікації, мережа Інтернет є невід'ємною частиною сучасного суспільства загалом і дітей зокрема. Україна ввійшла в п'ятірку країн, інтернет-користувачі яких найбільш активно відвідують соціальні мережі (разом із такими країнами, як Філіппіни, Чилі, Еквадор, ПАР, у яких частка користувачів соцмереж серед загальної кількості інтернет-користувачів становить більше ніж 82%) [1, с. 54]. Протягом доби тривалість інтернет-спілкування становить 3–4 години в 47% молоді; більше ніж 4 годин на добу – у 36%; від 1 до 2 годин на добу – у 19%. Деякі молоді люди стверджують, що вони перебувають «on-line» постійно, оскільки користуються сучасними гаджетами [1, с. 55].

Завдяки таким технічним засобам сучасні школярі мають можливість користуватися електронними бібліотеками, різноманітними сайтами освітнього, пізнавального та розважального характеру (завантажувати книги, музику, фотографії тощо). За їх допомогою діти спілкуються з друзями й відпочивають. Тобто, засоби комунікації та Інтернет для них є частиною життя, а віртуальний світ – засобом соціалізації. Дослідження Науково-дослідним інститутом психічного здоров'я показало, що кожний четвертий підліток (24,3%) принаймні три години на день проводить за комп'ютером в Інтернеті, при цьому на вихідні дні цей відсоток практично подвоюється й сягає 41% [2]. Тому можна констатувати, що сучасні школярі є найактивнішими користувачами Інтернету. Діти, на відміну від дорослих, не уявляють собі життя без мобільних телефонів і мережі Інтернет. З одного боку, це засіб підвищення ерудиції та навичок спілкування, а з іншого – ситуація підвищеного ризику зіткнення з деякими загрозами віртуального світу: кібернасильством, шахрайством, порнографією, використанням особистої інформації в злочинних цілях тощо. Варто наголосити, що 76% батьків не знають, які сайти відвідують їхні діти [3, с. 10].

Актуальність теми. На тлі поширення серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів агресивної, насильницької поведінки та внаслідок технічного прогресу досить серйозною соціальною проблемою є кібернасильство (кібербулінг, кіберхуліганство, кіберагресія). Особливістю цього виду насильства є те, що воно може відбуватися як виключно у віртуальному світі, так і включати в себе ще й насильницькі дії фізичного характеру (наприклад, зйомки бійок, знущань, цькування тощо з подальшим розміщенням таких фото, відео в мережі Інтернет). Це такий собі симбіоз фізичного та психологічного насильства, що створює загрозу фізичному, психічному здоров'ю й навіть життю дітей. Іншими словами, технологічні засоби комунікації стали новітньою «зброєю» для сучасних підлітків і суспільства загалом. Іноді наслідки від кібернасильства можуть бути більш негативні, ніж від реального насильства, тому що у віртуального світу немає кордонів, ні просторових, ні часових.

Явище кібернасильства являє собою акт соціальної жорстокості, агресії он-лайн. Маючи спільні риси із традиційним невіртуальним насильством, його кіберверсія становить унікальний феномен, який став предметом вивчення науковців досить недавно: з появою так званого «інформаційного суспільства», де масово використовуються мобільні комунікативні пристрої та мережа Інтернет. У роботі ми розглянемо особливості явища кібернасильства серед школярів у тісній взаємодії з проблемою насильства серед учнів шкіл загалом.

Піонерами вивчення феномена насильства (булінгу) серед учнів є Д. Ольвеус, К. Дьюкс, А. Пікас, Е. Роланд, І. Конн та інші. Також цій проблемі були присвячені роботи таких вітчизняних учених, як О. Дроздов, В. Ролінський, С. Стельмах, А. Чернякова, О. Барліт. Теоретичні питання вияву та профілактики кібернасильства (кібербулінгу) висвітлили у своїх роботах Р. Ковальські, С. Лімбер,

П. Агатстон, Л. Найдонова, О. Баришпольць, М. Робін, П. Ланган, О. Лапа, О. Блискун, Н. Дайнека, С. Кулік, О. Резникова й інші.

Варто зазначити, що вітчизняні дослідники для опису явища цькування, переслідування, насильства у віртуальному просторі або з використанням інформаційно-комунікаційних пристроїв використовують такі поняття, як «кібербулінг», «кібернасильство», «кіберхуліганство», «кіберагресія», «кіберпереслідування» тощо. Ми вважаємо за доцільне прийняти найбільш поширений термін – «кібербулінг». Слово походить із двох англійських слів: кібер (kiber) позначає віртуальне опосередковане комп'ютером середовище, булінг (bullying) означає травлю, залякування, третирування.

За даними американської компанії Harris Interactive, 43% американських підлітків у віці 13–17 років постійно стикаються з феноменом кібербулінгу, який відбувається в Інтернеті або з використанням інших електронних пристроїв. На жаль, в Україні подібна статистика не ведеться, але про поширеність таких випадків можна судити за результатами окремих досліджень і з повідомлень засобів масової інформації.

Так, за даними анкетування 228 учнів загальноосвітніх шкіл Чернігівської області віком від 10 до 15 років (54% хлопців і 46% дівчат) було встановлено, що школярі нерідко отримують образливі повідомлення на свою адресу. Такі повідомлення надходили через Інтернет-мережу 37% підлітків (10–12 років – 31%, 13–15 років – 39%), через мобільні телефони – 29% (10–12 років – 31%, 13–15 років – 28%), через Інтернет і мобільні телефони одночасно – 15% (10–12 років – 11%, 13–15 років – 16%) [4, с. 294–295].

Метою статті є наукове визначення поняття, особливостей, типів і причин кібербулінгу серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існує широкий спектр тлумачень поняття кібербулінгу, а саме:

1) це агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з використанням електронних форм комунікації, повторно чи з плином часу проти жертви, яка не може захистити себе (П. Сміт) [5];

2) це насильницькі, принизливі або загрозові дії однієї дитини на адресу іншої за допомогою електронних засобів зв'язку, таких як стільникові телефони, веб-сайти, соціальні мережі сайтів, інтернет-групи (С. Монкс) [6];

3) це агресивна поведінка певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі) (М. Фадеева) [7, с. 24];

4) це новітня форма агресії, що передбачає жорстокі дії з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж тощо (Л. Найдонова) [8, с. 4].

Підсумовуючи вищевикладене, пропонуємо власне кримінологічне визначення кібербулінгу, яке, на нашу думку, найбільш повно й точно відбиває сутність цього явища. Кібербулінг – це систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої, образливої обстановки й метою або наслідком яких є залякування, порушення права на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я і життя, обмеження свободи волевиявлення особи (осіб) тощо. Тобто, це форма конфліктної, агресивної поведінки систематичного характеру, яка підсилена технологічним оснащенням.

Кібербулінг може здійснюватися у двох основних формах: *персоніфікованій*, яка передбачає адресну розсилку інформації жертві, та *неперсоніфікованій*, що полягає в розповсюдженні інформації жертві й поширенні її в публічному інформаційному просторі для невизначеного кола осіб, створюючи навколо жертви в референтних соціальних групах (клас, двір, школа) негативну обстановку неповаги, приниження, засудження, ізоляції тощо. Друга форма кібербулінгу є значно більш суспільно небезпечною.

Кібербулінг включає в себе такі дії: розсилку повідомлень, листів, відео, фотографій образливого, погрожуючого характеру; розповсюдження особистої інформації (правдивої або неправдивої), яка дискредитує жертву; зйомка бійок, знущань за допомогою сучасних гаджетів із подальшою демонстрацією таких фото, відео тощо. Це так званий *відкритий*, або прямий кібербулінг. Варто зазначити, що такого роду повідомлення створюють ворожу, агресивну атмосферу навіть у тих випадках, коли вони не спрямовані безпосередньо на дитину.

Незважаючи на те що кібербулінг характеризується найвищим рівнем прихованості порівняно з усіма іншими видами насильства, існує ще *латентний* кібербулінг. Це прихована агресія, за якої поведінка кібербулера замаскована під звичайну бесіду щодо обміну думок, дискусію тощо, тобто вона не позиціонує себе як агресивну. Знарядом образ є сарказм, іронія, провокативна поведінка тощо. Метою такої поведінки є образи, дошкуляння, провокація конфлікту, здобуття інформації особистого характеру з подальшим її використанням у хуліганських або злочинних цілях тощо.

Напевне, тому, на думку багатьох дослідників, саме цей вид насильства стає домінуючою формою залякування, що часто поєднується з іншими його видами. Можливо, тому, що для кібербулінгу не потрібно мати фізичну силу, для нього достатньо мати технічні інформаційно-комунікативні засоби, вільний час і бажання когось цькувати й тероризувати.

Кібербулінг являє собою низку різних форм поведінки. Американки Робін Ковальські, С'юзан Лімбер і Патріція Арагтон [8, с. 14–17] виділили п'ять типів поведінки, характерних для кібербулінгу, а саме:

1. **Перепалки, або флеймінг** (від англ. flaming – пекучий, гарячий, полум'яний) – обмін короткими гнівними та запальними репліками між двома чи більше учасниками з використанням комунікаційних технологій. Частіше за все розгортається в «публічних» місцях Інтернету, на чатах, форумах, дискусійних групах, інколи перетворюється в затяжну війну. На перший погляд флеймінг – це боротьба між рівними, але в певних умовах вона теж може перетворитися на нерівноправний психологічний терор. Так, неочікуваний випадок може привести жертву до сильних емоційних переживань, особливо в тих випадках, коли вона не знає, хто серед учасників яку займає позицію, наскільки її позиція буде підтримана значущими учасниками.

2. **Нападки, постійні виснажливі атаки** (англ. harassment) – найчастіше це залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, сотні СМС-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з переважанням персональних каналів комунікації. На відміну від перепалки, атаки більш тривалі й односторонні. У чатах чи на форумах нападки теж трапляються. В онлайн-іграх нападки найчастіше використовують грифери (griffers) – група гравців, які мають на меті не перемоги в певній грі, а руйнацію ігрового досвіду інших учасників.

3. **Обмовлення, зведення наклепів (denigration)** – розповсюдження принизливої неправдивої інформації з використанням комп'ютерних технологій. Це можуть бути

й текстові повідомлення, і фото, і пісні, які змальовують жертву в шкідливій, інколи сексуальній манері. Жертвами можуть ставати не тільки окремі підлітки, трапляється розсилка списків (наприклад, «хто є хто» або «хто з ким спить» у класі, школі), створюються спеціальні «книги для критики» (slam books), у яких розміщуються жарти про однокласників, де також можуть розміщуватись наклепи, формуються «списки групи ненависті», з яких вибираються мішені для тренування власної злости, зливання роздратування, перенесення агресії тощо.

4. **Самозванство, утілення в певну особу** (impersonation) – переслідуюч позиціонує себе як жертву, використовуючи її пароль доступу до її акаунту в соціальних мережах, блогу, пошти, системи миттєвих повідомлень тощо, а потім здійснює негативну комунікацію. Організація «хвилі зворотних зв'язків» відбувається, коли з адреси жертви без її відома відправляються ганебні провокаційні листи її друзям і близьким за адресною книгою, а потім розгублена жертва не очікувано отримує гнівні відповіді. Особливо небезпечним є використання імперсоналізації проти людей, включених до «списку груп ненависті», оскільки воно наражає на реальну небезпеку їхнє життя.

5. **Ошуканство, видурювання конфіденційної інформації та її розповсюдження** (outing & trickery) – отримання персональної інформації в міжособовій комунікації й передача її (текстів, фото, відео) в публічну зону Інтернету або поштою тим, кому вона не призначалась.

6. **Відчуження** (ostracism), **ізоляція**. Будь-якій людині, особливо в дитинстві, притаманно сприймати себе або в якійсь групі, або поза нею. Бажання бути включеним у групу є мотивом багатьох вчинків підлітка. Виключення із групи сприймається як соціальна смерть. Чим більшою мірою людина виключається із взаємодії, наприклад, у грі, тим гірше вона себе почуває й більше знижується її самооцінка. У віртуальному середовищі виключення також наражає на серйозні емоційні негаразди, аж до повного емоційного руйнування дитини. Он-лайн відчуження можливе в будь-яких типах середовищ, де використовується захист пароллями, формується список небажаної пошти або список друзів.

7. **Кіберпереслідування** – це дії з прихованого вистежування переслідуваних і тих, хто тиняється без діла поруч, зазвичай зроблені нишком, анонімно, з метою організації злочинних дій на кшталт спроб згвалтування, фізичного насильства, побиття. Відстежуючи через Інтернет необережних користувачів, злочинець отримує інформацію про час, місце та всі необхідні умови здійснення майбутнього нападу.

8. **Хепіслепінг** (від англ. happy slapping – щасливе ляскання) – відносно новий вид кібербулінгу, який починався в англійському метро, де підлітки, прогулюючись пероном, раптом ляскали один одного, тоді як інший учасник знімав цю дію на мобільну камеру. Надалі за будь-якими відеороликами, у яких записано реальні напади, закріпилась назва «хепіслепінг». Відеороліки нападів з метою гвалтування чи його імітації інколи ще називають хоппінг – наскок (особливо поширений у США). Ці відеороліки розміщують в Інтернеті, де їх можуть продивлятися тисячі людей, зазвичай без жодної згоди жертви. Інша форма хепіслепінгу – це передавання сюжетів мобільними телефонами. Починаючись як жарт, хепіслепінг може завершитись трагічно. Останнім часом навіть з'явилося нове поняття «буліцид» – загибель жертви внаслідок булінгу.

Для того щоб зрозуміти природу явища кібербулінгу серед учнів, чому воно існує й «набирає обертів», необхідно визначити, які причини та явища суспільного життя цьому сприяють. Варто зазначити, що під час дослідження причин

злочинності кримінологи використовують такі терміни, як «фактори», «чинники», «детермінанти» тощо. Ми в роботі будемо використовувати ці терміни як синонімічні.

Причини кібербулінгу складні й різноманітні. Класифікують їх за різними ознаками. На нашу думку, доцільно поділити їх так: 1) персональні (суб'єктивні) та 2) соціальні (об'єктивні).

Найбільш поширеними *персональними чинниками*, що впливають на формування агресивної (булінгової) поведінки загалом і з використанням інформаційно-комунікаційних засобів зокрема, є такі:

- схильність до агресії та хибне уявлення про те, що агресивні дії щодо іншої особи припустимі;
- прагнення до переваги, першості, що, у свою чергу, додає авторитету в очах друзів й однолітків. У підлітковому віці «відстань» у стосунках між батьками та дітьми збільшується, часто авторитет батьків (педагогів) обернено пропорційний авторитету найближчих друзів. На цьому етапі соціалізації дитини одним із головних бажань є бажання здобути авторитет серед однокласників (однолітків);
- наявність комплексу неповноцінності, наслідком якого є заздрість, іноді помста за образи;
- нудьга, при якій агресія відіграє роль розваги;
- компенсація за невдачі в навчанні або особистих відносинах (стан фрустрації);
- відсутність навичок розв'язувати конфлікти або їх уникати (у зв'язку з юним віком);
- різке звуження простору соціальної взаємодії дітей. Проблема сучасного інформаційного суспільства в тому, що люди загалом і підлітки зокрема набагато менше почали спілкуватися особисто, без використання електронно-комунікаційних пристроїв і мережі Інтернет;
- особливості характеру неповнолітнього, зокрема такі, як занижена самооцінка, скритність, низький рівень емпатії.

До *соціальних чинників*, які сприяють поширенню кібербулінгу, можна зарахувати такі:

1. Недостатнє усвідомлення суспільством явища кібербулінгу серед школярів як соціальної проблеми. Дорослі часто не обізнані щодо наявних загроз для підлітків у віртуальному світі.
2. Негативний вплив сім'ї. Сім'я – первинний інститут соціалізації дитини. Неспроможність сучасної сім'ї забезпечити потреби дитини в турботі, ігнорування її інтересів, жорстоке ставлення, пропаганда сили в сім'ї – все це впливає на формування агресивності з боку дитини. Остання не тільки не набуває позитивного досвіду, а й шукає у віртуальному світі компенсації за відсутність уваги батьків (чи, навпаки, від їх тиску) або за жорстоке поводження з боку батьків.
3. Відсутність послідовної, науково обгрунтованої державної політики запобігання насильству загалом і кібербулінгу зокрема. Лише в останні роки почали діяти «телефони довіри», кризові центри, притулки для жертв насильства. Але практично відсутні освітні, реабілітаційні програми для підлітків, навчальні програми для батьків, схильних до насильства, і батьків, діти яких стали жертвами будь-якого насильства (у тому числі й віртуального). У деяких країнах (США, Канаді) такі програми вже існують. Як нам видається, їх необхідно впровадити в освітній процес і в Україні, так як це один із заходів профілактики насильства в загальноосвітніх навчальних закладах. Потрібно навчити дітей основ безпечного спілкування реального та віртуального, уміння розв'язувати конфліктні ситуації без застосування сили, окреслити коло загроз, які приховує спілкування в мережі Інтернет. Необхідні тренінги, що охоплюють дітей, батьків, педагогів, соціальних працівників; активізація роботи провайдерів, модераторів і право-

охоронних органів щодо виявлення фактів кібербулінгу в мережі Інтернет (моніторинг відео, які викладають підлітки в мережі, запровадження обов'язкової реєстрації на сайтах, де проходить спілкування серед дітей, та існування модератора, який би стежив за коректністю поведінки учасників спілкування; блокування сайтів, які містять пропаганду насильства, тощо).

4. Низький рівень обізнаності батьків щодо небезпек, які приховує віртуальний світ, і недостатній рівень професійної підготовленості вчителів, психологів стосовно реагування на факти кібербулінгу. Адміністрації загальноосвітнього навчального закладу необхідно вести пропаганду недопустимості насильства ні в якому вигляді, у тому числі й із використанням новітніх технічних засобів комунікації.

Педагоги повинні бути професійно підготовлені до бесід із дітьми на теми насильства, у тому числі з використанням інформаційно-комунікаційних засобів і мережі Інтернет, володіти навичками розв'язання проблеми такого насильства між дітьми. Це необхідно для того, щоб жертва не залишалась із проблемою наодинці, а агресор усвідомлював, що жоден випадок булінгу та кібербулінгу не залишиться безкарним.

5. Усеохопна, «тоталітарна» пропаганда насильства через засоби масової інформації та в Інтернеті. За останні 40 років у світі було проведено більше ніж 1 000 досліджень, присвячених впливові телебачення й кінематографа на дітей. Дослідження проводилися в багатьох країнах світу серед хлопчиків і дівчат, котрі належать до різних рас, національностей і соціальних груп. Проте результати досліджень були практично ідентичні: агресія на екрані робить дітей більш агресивними до людей і неживих предметів [9, с. 33]. Вони поступово починають уважати насильство способом вирішення проблем і втілювати побачене в реальному житті. Багато підлітків після перегляду сюжетів із картинами жорстокості, агресивності, самогубств ідентифікують себе з кіногероями й діють відповідно. Насильство стає більш зухвалим, підтвердженням чому є наявність великої кількості відео в Інтернеті, на яких зафіксовані бійки, знущання та інші жорстокі дії школярів щодо один одного. Віртуальне середовище, у якому відбувається кібербулінг, дає агресорам змогу відчувати себе менш уразливими та менш відповідальними за свої дії. Для успішного захисту дітей від насильства в Інтернеті, як ми вже наголошували, необхідно залучення батьків, учителів, громадських організацій, державних установ, Інтернет-провайдерів, журналістів.

6. Відсутність належного соціально-правового механізму захисту від насильства серед школярів загалом і його кіберформи. На сьогодні чинне законодавство не містить визначення поняття булінгу й кібербулінгу. Тому вести статистику та юридично кваліфікувати вияви насильства й кібернасильства дуже важко. Обліковуються лише випадки, коли такі дії призвели до серйозних наслідків, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України або Кодексом законів про адміністративні правопорушення України.

Варто вказати на дві обставини, які сприяють поширенню кібербулінгу. Перша полягає в тому, що дорослі (батьки, вчителі та ін.) найчастіше не можуть надати адекватної допомоги дитині, оскільки не володіють досвідом і знаннями щодо вказаної комунікації в кіберпросторі. Другою є побоювання дітей бути позбавленими можливості користування сучасними гаджетами, тому в більшості випадків вони й не звертаються по допомогу до дорослих.

Приклад. Із повідомлень ТСН: Школярка наклала на себе руки через цькування у соцмережі (Закарпаття, 11 квітня 2012, 07:40). Дівчинка близько місяця терпіла зну-

щання однолітків на сторінці, яку створили від її імені, а потім скоїла самогубство. Батьки, які не користуються Інтернетом, про те, що над дитиною знущалися, довідалися лише по тому, як вона наклала на себе руки. Мати 14-річної Аліни припускає, що образлива сторінка в соціальній мережі від імені її доньки з'явилася на початку березня. «Її фотографували так, що зрозуміло, що вона то не бачила. Просто в дворі школи, що вона йде. Або сидить за партою і слухає в навушниках. Потім підписували різні вульгарності», – розповіла мати Алла Фіцай. Про те, що її дитину цькували в мережі, Аллі розповіли родичі [10].

Подальше вивчення цього виду цькування просто необхідне для запобігання таким трагічним наслідкам. Наголошуємо, що дослідження має проводитись у всіх напрямках, урахувавши педагогічні, соціологічні, психологічні та кримінологічні аспекти, тому що цей вид насильства має суттєві особливості.

Відмінностями кібербулінгу від інших видів шкільного насильства, що роблять його ще небезпечнішим, є такі:

- відсутність часового та географічного обмеження, тобто жертва не може сховатися від цього виду цькування (навіть удома в позашкільний час). Кіберпереслідувач має цілодобовий, постійний доступ до жертви через сучасні технічні засоби (через електронну пошту, мобільний зв'язок, профіль соцмереж тощо);

- масштабність і швидкість розповсюдження інформації образливого характеру та необмеженість аудиторії. Вона набагато ширше, ніж при звичайному шкільному булінгу;

- захищеність переслідувача віртуальним світом, тобто його анонімність додає кіберхулігану впевненості в безкарності власних дій, а в жертві, навпаки, породжує невпевненість, постійну тривожність і страх у очікуванні наступних актів переслідування та цькування;

- високий рівень латентності цього виду насильства, що викликає складнощі в частині його виявлення й боротьби з ним;

- прогалини в законодавстві щодо відповідальності за вищевказані дії. У свою чергу, безкарність породжує зухвалість з боку кіберхуліганів.

За результатами вивчення явища кібербулінгу нами сформульовано такі **висновки**:

1. У зв'язку з інтеграцією технічних засобів у життя суспільства, насильство трансформується, набуваючи нових рис. Одним із прикладів такої трансформації є віртуальне насильство, яке в зарубіжній літературі дістало назву «кібербулінг».

2. На сьогодні немає єдиного тлумачення цього поняття серед вітчизняних дослідників. Тому є необхідність у подоланні очевидних правових прогалин і розробленні відповідних пропозицій щодо вдосконалення чинного українського законодавства. Так, на нашу думку, для більш ефективної діяльності із запобігання насильству серед дітей, зокрема кібербулінгу, доцільно в законодавчому порядку визначити поняття, суб'єктів діяльності із запобігання цьому виду насильства та коло їхніх повноважень у зазначеній сфері.

Пропонуємо таке визначення: кібербулінг – це систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої, образливої обстановки й метою або наслідком яких є залякування, порушення права на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я і життя, обмеження свободи волевиявлення особи (осіб) тощо.

3. У зв'язку з тим, що насильство серед учнів у всіх його виявах є складним багатоплановим явищем, уважаємо за доцільне залучення до протидії йому фахівців різних

галузей науки та суспільного життя. Наприклад, першочерговим завданням сучасної школи є не тільки передача знань з окремих сфер життя, а підготовка дітей до життя в інформаційному суспільстві. Тобто, потрібно навчити учнів безпечного користування Інтернетом, розповідати, чого не варто робити, спілкуючись у віртуальному світі (наприклад, розголошувати особисту інформацію тощо), як нівелювати конфлікт і давати відсіч кіберпереслідувачу. Завдання вчителів, батьків – уберегти дітей від віртуальної залежності, показати дітям, що реальний світ більш насичений і важливий для життя, а віртуальний – лише засіб досягнення реальних цілей або засіб зв'язку. Необхідно «донести» до дітей, що за будь-які дії, навіть коли вони здійснюються у віртуальному світі, завжди настає відповідальність (хоча б на рівні шкільної адміністрації у вигляді накладання дисциплінарних стягнень щодо учнів).

Завершуючи статтю, хочемо наголосити, що для забезпечення безпеки підлітків необхідно, щоб жоден випадок кібербулінгу не залишився поза увагою.

Список використаної літератури:

1. Когутяк Н. Особливості самопрезентації підлітка в середовищі віртуального спілкування: причини кібербулінгу / Н. Когутяк // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2014. – Вип. 19. – Ч. 1. – 252 с.

2. Інтернет-залежність підлітків. Статистичні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pravoslavnews.com.ua/massmedia/internet_zaleznist/.

3. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі : [посібник для батьків] / [І.В. Литовченко та ін.] [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kyivstar.ua/f/1/about/about/responsibility/clients/children/manual/A5_Ukrainian.pdf.

4. Лапа О.В. Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді / О.В. Лапа // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». – 2013. – Вип. 192(1). – С. 291–298. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192\(1\)_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_ped_2013_192(1)_49).

5. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils / [P. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett] // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – Vol. 49. – P. 376–385.

6. Monks C.P. Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience / C.P. Monks, P.K. Smith // British Journal of Developmental Psychology. – 2006. – Vol. 24. – P. 801–821.

7. Фадеева М.В. Структура психологічної готовності вчителя до надання психологічної допомоги дитині – жертві кібербулінгу / М.В. Фадеева // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія» : зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2013. – Вип. 39. – Ч. 1. – 316 с.

8. Найдьонова Л.А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : [методичні рекомендації] / Л.А. Найдьонова. – Вип. 4. – К., 2011. – 34 с.

9. Ролінський В.І. Соціально-педагогічні умови профілактики насильства щодо підлітків : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / В.І. Ролінський. – К., 2005. – 235 с.

10. Новини ТСН від 11 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina/shkolyarka-naklala-na-sebe-ruki-cherez-ckuvannya-u-socmerezhi.html>.